

SOCIALIZACIJSKI PROCESI MED MADŽARI V PREKMURJU¹

Ildikó Szabó

1. Šolska doživetja

Manjšinsko vprašanje je hkrati tudi generacijsko vprašanje. Starejša generacija je obiskovala šole v kraljevini Jugoslaviji, ali pa v »kratkem madžarskem obdobju,« kot je dejal eden naših starejših sogovornikov. Te generacije so najlažje ohranile nacionalno pripadnost, ker se še iz njihovega spomina ni izbrisalo obdobje, ko je bilo samo po sebi razumljivo, biti Madžar.

Razgovori so razkrili, da so imeli v preteklosti odnosi med pripadniki iste generacije Slovencev in Madžarov svojevrstno dinamiko. Predvojne generacije Madžarov so imele manj stikov s Slovenci, ker so v tem času še živeli v dokaj zaprtih skupnostih. Verjetno pa se skoraj vsak pripadnik generacije, ki je vstopil v šolo v povojnem času (sedaj so te osebe v poznih štiridesetih ali na začetku petdesetih let) spominja mučnega dogodka, ko so v slovenski šoli odkrili, da slabo obvladuje slovenski jezik. Prekmurski madžarski pesnik in novinar je to stanje tako ponazoril: »Težave te generacije so izvirale iz slabega poznavanja slovenskega jezika.«

Takšne in podobne izjave moramo takoj dopolniti z ostalimi izjavami naših sogovornikov, ki so pri opisovanju svojih jezikovnih težav, prikazali tudi drugo stran iste zgodbe, in sicer to, kako so jim pri preseganju jezikovnih težav pomagali Slovenci ali pa tudi Madžari, ki so bili jezikovno in politično že vključeni v slovensko družbo.

Jezikovne težave so bивše dijake nemalokrat privedle do smešnih situacij. »Zgodilo se je, da smo se učili o neki žuželki. Imena nismo vedeli, pač pa so sošolci prišepetavali, kar pa nismo dobro razumeli. Zato smo dajali čudne odgovore, ki so izzvali smeh prisotnih. Vendar zaradi tega nismo imeli manjvrednostnih občutkov. Bili so tudi konflikti, ki jih niso razrešile smešne situacije. V internatu so tudi nastajali konflikti s slovenskimi fanti. Med seboj smo se vedno pogovarjali v madžarskem jeziku. Zato so nas pogosto opozarjali: »Govori slovensko, saj ješ slovenski kruh!« Včasih smo se tudi stepli. Mi Madžari smo v času svetovnega nogometnega prvenstva navijali za Madžare. Nogometne tekme smo si lahko (za 20 par) ogledali v študijski knjižnici, ker v internatu ni bilo televizije. Navijali smo za Madžare, ostali pa so se jezili in nas spraševali, zakaj navijamo za Madžare. Dejali so: »Tu živite, zakaj potem ne navijate za jugoslovansko moštvo?« Iz teh zgodb lahko povzamemo, da so madžarske otroke, njihovi slovenski vrstniki, prizadeli. Kaže pa, da so se etnična nasprotja med dijaki najučinkoviteje reševali z zbliževanjem spolov. »Trije madžarski fantje smo bili v razredu. Dekleta so se pogosto

¹ Študija temelji na izsledkih raziskave, ki jo je izvedla raziskovalna skupina Državne knjižnice za tuje jezike iz Budimpešte (leta 1992) med Madžari v Sloveniji. Madžarski izobraženci v Prekmurju (74 oseb) so izpolnili vprašalnik, globinski intervju smo vodili z 18 madžarskimi izobraženci, skupinske pogovore smo organizirali v 18 naseljih, pretežno naseljenih z Madžari.

Prvi del raziskave je bil objavljen v publikaciji Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993, štev. 28.

vrtela okoli nas. Učile so nas plesati, pomagale so pri pisanju šolskih in domačih nalog. Moje slovenske naloge, ki so bile vsebinsko sicer dobre, so dekleta pregledala in jih jezikovno popravila.«

Za vse intervjuje je značilno, da se prepletajo pozitivna in negativna doživetja. Iz obujanja spominov prisotnih je bilo razvidno, da je vedno kdo od profesorjev srednjih šol v Prekmurju pomagal dijakom. Med razgovori so večkrat omenjali pomoč profesorjev. Obnašanje teh profesorjev je vredno pozornosti iz dveh razlogov:

1) Sogovorniki so ohranili spomin na profesorje Madžare in na profesorje, ki so dobro obvladali madžarski jezik. Ti profesorji so dovoljevali dijakom rabo madžarskega jezika, odgovore dijakov v madžarščini pa so ocenili pozitivno.

2) Iz teh zgodb se jasno zrcali, da je bilo mogoče nuditi pomoč tudi v najtežjih časih. Večina profesorjev je madžarskim učencem nudila pomoč. Do dijakov, ki niso obvladali madžarskega jezika so torej imeli bolj razumevajoč odnos kot njihovi vrstniki. »Učili smo se na pamet in pogosto smo bili tarča posmehov sošolcev. Imel sem profesorja, ki je študiral v Segedinu. Dovolil mi je, da sem odgovarjal v madžarskem jeziku. Razred je ob tem molčal, ker sta le moja dva sošolca znala madžarsko. Sošolci so bili sicer jezni, ker sem dobival prav dobre ali odlične ocene. Menili so, da sva se s profesorjem le pogovarjala, saj niso razumeli o čem je tekla beseda. V zvezi s tem želim opisati še dogodek z maturitetno nalogo z naslovom, Deseta obletnica dvojezičnega šolstva v Prekmurju. V izpitni komisiji so bili: znana slovenska pedagoginja dr. Iva Šegula, Bela Horvat in dr. Renata Mejak, verjetno tudi Vörös József. Dovolili so, da sem lahko nalogo zagovarjal v madžarskem jeziku. Poslušali so me in postavljali vprašanja. Kljub temu, da to ni bilo v skladu s takratnimi pravili, sem v Murski Soboti lahko obranil svojo nalogo v madžarskem jeziku.«

Zgodbe, ki so jih pripovedovali udeleženci naših razgovorov kažejo, da takratnim lokalnim oblastnikom reševanje etničnih konfliktov ni bilo tuje, čeprav so jih nekoliko »paternalistično« reševali. »V internatu je ravnateljica (mati sedanjega predsednika Milana Kučana) dobro obvladala madžarski jezik. Vedno nas je povabila v svojo pisarno in sproti razčistila z nami vse konflikte. V tem času je tudi sedanji ambasador v Budimpešti delal na okraju na področju manjšinskih vprašanj. Prihajal je v internat in na sestankih razlagal, da nas zaradi naše narodne pripadnosti ne smejo zapostavljati. Tovrstni razgovori so potekali pogostoma, če pa smo kaj rabili, smo ga mi obiskali. V tistem času je manjšinski politik nosil v svoji torbi denar in papirje, kar v eni osebi je skrbel za vse potrebe madžarske manjšine.«

Na podlagi razgovorov lahko sklepamo, da je starejša predvojna generacija, ki je slabo obvladovala slovenski jezik, (šolala se je v madžarskih šolah) doživljala konflikte zaradi slovenskega jezika, zunaj šole, oziroma po zaključku šole, v zrelem obdobju.

Srednja generacija pa se je srečevala z etničnimi konflikti po zaključku osnovne šole z madžarskim učnim jezikom, v času šolanja v srednjih šolah. Identiteta te generacije je doživljala travme v času, ko so bili najmanj zaščiteni t. j. v dobi odrasčanja ko je njihova družbena identiteta prihajala v nasprotje z etnično identiteto. Na strokovnem področju so želeli uspeti, zato so se vpisovali v slovenske srednje šole, hkrati pa so želeli ohraniti tudi svojo osebno identiteto. Doživeta zapostavljanja so sicer narekovala umikanje s krajev, kjer je prihajalo do težav, vendar je njihova družbena identiteta bila močnejša od težav. Šole so dokončali, čeprav so za to plačevali visoko ceno, ker so doživljali zapostavljanja v dobi otroštva in pubertete.

Ne glede na njihove odzive (opustitev ali ohranitev madžarske identitete), institucionalnega zadoščanja, ki bi lahko prineslo kolektivno katarzo, niso dobili. Ohranili pa so spomine na individualna zadoščanja: na razumevanje profesorjev in prijaznost nekaterih funkcionarjev. Njihova državljanska zavest se je, poleg frustracij, oblikovala tudi ob teh spominih.

Z vidika etnične identitete je ta generacija najbolj raznolika. Zaradi doživetih zaposlavljanj so nekateri opustili svojo madžarsko identiteto. Nekateri drugi pa so ravnali prav nasprotno, svojo identiteto so sprejeli z izredno odgovornostjo. Kaže, da so imeli današnji tridesetletniki manj jezikovnih težav. V času šolanja so bili odnosi Madžarov in Slovencev, pripadnikov te generacije, najbolj uravnoteženi. V tem času je bilo uvedeno dvojezično šolstvo. Z uvajanjem dvojezičnega šolstva so se interetnični odnosi v šolah, več ali manj stabilizirali. Ena od prisotnih novinark se tako spominja teh let: »Rada bi povedala, da sem bila deležna pouka madžarskega jezika le v osnovni šoli. V srednji in na visoki šoli ni bilo madžarskega jezika. Svoje znanje madžarščine sem pridobivala kot samouk. V srednjo šolo sem prišla brez znanja slovenskega jezika.«

To ravnanje se je dokaj razrahljalo v minulih petnajstih letih. V ozadju teh dogajanj je pospešena asimilacija in spremenjena razmerja v etnično homogenih naseljih. Možnosti dvojezične šole se niso pokazale kot zadostne za preprečitev namerne notranje asimilacije in tudi ne za vzpodbuditev Slovencev za učenje madžarskega jezika.

Generacije, ki danes obiskujejo šolo, že bolje obvladajo slovenski kot madžarski jezik. Profesorica na lendavski dvojezični šoli je z naslednjim primerom osvetlila notranje vzpodbujeno asimilacijo: »Zdaj pripravljamo poslovice od osnovne šole z učenci. Ne vem zakaj se sramuje otrok iz Pinc nastopanja v madžarski plesni skupini? Prav tako se sramuje in ne želi prebrati pred publiko pesmice, v madžarskem jeziku. In ne gre le za enega otroka, cel kup jih je! Bila sem zelo prizadeta, ko sem ob koncu šolskega leta izvedela, da učenci, ki so dobri izvajalci madžarskih plesov (vsi jih radi gledamo), neradi sodelujejo v teh dejavnostih.«

O jezikovnih stikih najmlajših je novinarka - udeleženka razgovorov povedala naslednje: »K nam je prišel sosedov fant, ki je sošolec mojega sina že četrto leto. Vprašam ga madžarsko, ali je zunaj mrzlo? Odgovoril mi je: ne razumem. Ob takih situacijah bi najraje zakričala, kaj za Boga je to? kaj se dogaja? Kje so učitelji madžarskega jezika? Ob takih primerih se mi zatemni pred očmi. Ali takrat, ko ponavljam učno snov s sinom. Postavim vprašanje v madžarščini. Sin mi odgovori: Mamica, slovensko mi postavlja vprašanja, ker tako ne razumem. Ob tem se mi stemni pred očmi, ker se moj sin pripravlja na nadaljevanje šolanja na Madžarskem, jezika pa ne bo znal, čeprav je Madžar, ki do vstopa v vrtec ni znal besede slovensko. Torej moj sin obvlada madžarski jezik na kuhinjski ravni. Ko smo obnavljali iz čitanke besedila Jókaija in Mikszátha, ni razumel določene izraze. Vprašala sem ga, kaj je to kreposten? Ni vedel. Zaradi teh stvari se mi dela tema pred očmi.«

2. Zgodovinski dogodki

Madžari, pripadniki starejše generacije, ki živijo v sosednjih državah, so doživljali večkratne imperialne spremembe, hkrati pa so pridobivali izkušnje z različnimi političnimi sistemi.

Skupinske pogovore v prekmurskih vaseh smo pričeli z zgodovinskimi vrednotenji. Po navadi je najstarejši vaščan povzel in vrednotil lokalno zgodovinsko dogajanje v 20. stoletju. Ugotovili smo, da se tudi srednja generacija dobro znajde med različnimi državnimi sistemi, ki so si sledili drug za drugim. Med mlajšimi ljudmi smo zapazili zanimanje za zgodovino le med izobraženci in med tistimi, ki se pripravljajo na intelektualne poklice. Najstniki pa živijo v zgodovinsko praznem prostoru. O zgodovini svojega naselja ničesar ne vedo, o madžarski zgodovini imajo le neko skromno znanje. Ta položaj je posledica plitkega javnega življenja in socializacijske strategije okolja odraslih.

O izkušnjah, ki so odstopale od uradnih vrednotenj je bilo v preteklosti bolje molčati kot spremljati. Ko pa so odpadle vse ovire je bilo morda že prepozno. Ko individualna zgodovina skozi daljše obdobje ne dobiva javne podpore, izgublja smisel za prenos na poznejše rodove. Subjekti, ki doživljajo zgodovinska dogajanja postajajo negotovi, ko njihovo mnenje odstopa od »uradnega.« V preteklih štiridesetih letih so bili Madžari, ki živijo na tem področju, dvojno oškodovani pri institucionalnem potrjenju. Po eni strani (podobno kot njihovi sonarodnjaki) svojih doživetij kot državljani niso vedno razpoznavali v javno predstavljenih vsebinah. Po drugi strani pa se niso mogli identificirati z vsebinami, ki so bile posredovane z oblastne pozicije, ali pa so se pojavljale kot poluradna stališča o madžarskem narodu oziroma na splošno o Madžarih in o madžarski zgodovini. Te vsebine so se pogosto usmerile, zaradi aktualno političnih ciljev, proti njihovi madžarski identiteti.

Kolektivna identiteta, ki korenini v skupni zgodovinski usodi bi se lahko ohranila s pomočjo organizirane civilne družbe, z lastnimi institucijami in komunikacijskimi sistemi. Za tovrstno samoorganiziranje bivši politični sistem ni bil naklonjen, zlasti pa ne bi bili deležni podpore civilni »kontra svetovi«, povezani z manjšinskim statusom.

V mnogih naseljih so naši razgovori delovali očiščujoče (katarzično). Skupinski pogovori so nudili prvič možnost za javno izrekanje spominov. Na površje so prihajala že skoraj pozabljena kolektivna doživetja, hkrati pa so razgovori omogočili doživetje skupne pripadnosti. Nismo se mogli osvoboditi vtisa, da smo mi bili prvi, ki smo ljudem z zgodovinskimi doživetji, polnih novih in novih sprememb, zastavili vprašanje: »Kako ste preživeli prejšnja obdobja?«

Na vprašanje, kakšen je bil v različnih obdobjih položaj Madžarov v Prekmurju, so izobraženci posredovali naslednje odgovore.

Tabela 1: Vrednotenje položaja Madžarov v Prekmurju v različnih časovnih obdobjih (odstotki in indeksi).²

	zelo dober	dovolj dober	povprečen	dokaj slab	zelo slab	indeks
Avstro-Ogrska Monarhija	8	32	30	5	24	50
Kraljevina Jugoslavija	-	-	19	54	4	30
Madžarska oblast	14	35	27	4	-	71
Socialistična Jugoslavija	1	50	37	4	-	65
Neodvisna Slovenija	5	62	26	1	-	70

Prekmurski izobraženci mlajše generacije niso želeli ocenjevati obdobje pred letom 1945 (24, 23 in 20 % jih ni ocenilo). Udeleženci razgovorov, ki so ocenili posamezna obdobja, so menili, da je za Madžare najbolj naklonjena obdobja bila »obdobje Madžarov« in sedanja Slovenija. Na vprašanje kakšen bo položaj Madžarov v prihodnje, je 35 % odgovorilo, da bo položaj ostal nespremenjen, 30 % pa pričakuje, da se bo položaj izboljšal. Odgovori, ki pričakujejo od prihodnosti izboljšav izražajo relativno nezadovoljstvo s sedanjostjo. V okviru skupinskih razgovorih nismo zasledili bistvenih razlik pri vrednotenju posameznih obdobj. V vaseh so dajali udeleženci razgovorov podobne ocene kot izobraženci.

Svojevrstne poteze delovanja kolektivnega spomina nazorno osvetljuje skupinski razgovor v Dolin/Völgyifalu, kjer je starejši udeleženec razmišljal tako:

»Katero obdobje je bilo najboljše za tukajšnje Madžare?«

»Na to vprašanje je nekoliko težko dajati odgovore. Žive sem tudi v Avstro-Ogrski Monarhiji. Takrat je bilo tako kot v kratkem madžarskem obdobju (1941-45). Tudi s tem smo bili zadovoljni. Jaz osebno sicer nisem bil zadovoljen, ker sem bil nekaj let na fronti. Tisti, ki so ostali doma so bili zadovoljni. Sledil je poseben sistem (Titova Jugoslavija). Tudi na ta sistem so se ljudje navadili, ker so pač mislili, da pač tako mora biti. Kaj smo delali v tem času? Delali smo, eni so se bolje, drugi pa so se slabše znašli. Zdaj

² Indeks smo zasnovali tako, da smo pomnožili »zelo dobro« s 100, »dokaj dobro« s 75, odgovore »povprečno« s 50, odgovore »precej slabo« s 25, odgovore »zelo slabo« pa z 0. Dobljeno vsoto smo razdelili z ustreznim številom respondentov.

smo spet pričeli novo življenje, kako se bo to končalo? Precej lepo se je pričelo, bomo videli, kako se bo nadaljevalo.«

»In katero obdobje je bilo najtežje?«

»Morda so to bila 30. leta, tja do leta 1938, v Stari Jugoslaviji. Za nas je bilo to obdobje najtežje. Ni bilo na voljo delovnih mest. Z eno besedo, bilo je težko. Nismo uspeli z trženjem svojih proizvodov.

»In po vojni?«

»Torej to obdobje je nekoliko težavno, vsaj za nas Madžare. V nekaj letih smo se navadili na svobodo in na to, da smo bili Madžari skupaj. Ali ne? Nekaj težav je bilo, ker so Madžare v prvih povojnih letih nekoliko pritisnili.«

Pozornost zasluži dejstvo, da naš intervjuvanec z rahlo zadržanostjo karakterizira boljša in tudi težavnejša obdobja. Madžarska obdobja enako označuje (Monarhija je bila tudi takšna kot »kratko madžarsko obdobje«). Povojno obdobje pa mehča z oznako »nekoliko«, hkrati pa tudi relativizira svoje izjave »to obdobje je nekoliko težavno«, »nekoliko so Madžare pritisnili«.

Tamkajšnje prebivalce je menjava imperijev močno prizadela. Še danes so občutne posledice menjav. Osebe, ki so se kot madžarski vojaki znašli v vojnem ujetništvu, niso dobili nobenih povračil. Rečeno jim je bilo, da so se borili proti Jugoslaviji. Osebe, ki so delale na Madžarskem (takih je bilo precej) so ob upokojitvi imeli še večje težave.

Prisoten novinar je o svojem očetu povedal naslednjo zgodbo. »Odšel je v Bačko, kjer je na posestvih na Madžarskem delal kot dninar. Pozneje se je zaposlil na žagi, nato pa v Črnem Logu. Tu je delal 19-20 let, vendar ni dobil pokojnine, ker so v novem režimu trdili, da osebam, ki niso bile zaposlene v Jugoslaviji, ne priznavajo delovne dobe ne priznavajo«.

Najbolj so spremembe prizadele tiste, ki jih je za svoje cilje izkoristila visoka politika. Te ljudi so izselili. Izselitve niso v enaki meri prizadele vse prebivalce vasi in niso bile izpeljane v tako velikem obsegu kot v drugih državah. Vendar pa so ti dogodki ostali zamlčani, enako kot v vseh socialističnih državah. Tudi opravičil se ni nihče ljudem, ki so pretrpeli tegobe preseljevanj. Ena od prisotnih žensk je pripovedovala, da so v Dolini/Völgyifalu »le« sedem ali osem družin internirali, toda odpeljali so vse, tudi otroke. »Naši so bili v Hrastovcu. Oče je pripovedoval, da so morali ležati na tleh čez njih so se vozili z motornimi kolesi. Takrat se je oče moje matere prehladil in živčno zbolel. Tudi sin naše sosedje je umrl.«

Izselitev je najbolj prizadela prebivalce Petišovcev/Petesháza. Preselili so celo vas z utemeljitvijo, da gre za zavarovanje na novo odkritih naftnih vrelcev. V decembru leta 1948 so preselili v treh dneh vse prebivalce vasi. Družinsko ognjišče so morali zapustiti vsi družinski člani. Le družine, ki so bile zaposlene pri podjetju so lahko ostale. Ta preselitev je bila zelo brutalna, prizadela je dostojanstvo ljudi. Nekatere družine so se uprle, upornike je UDBA in vojska zaprla v lendavske zapore. V začetku leta 1949 je bilo naročeno, da bo treba celo območje kraja obdati z bodečo žico.³

Prebivalci Petišovcev so 2.VI.1952 v pismu, ki so ga poslali maršalu Titu zapisali: »Nekega dne so vaščane obvestili, da bo izvedena izselitev iz »tehničnih« razlogov. Ti tehnični razlogi so po našem mnenju naslednji: večina prebivalcev Petišovcev (85 %) je madžarske narodnosti, iz tega sklepajo, da obstaja možnost sabotaže. Poudarjamo, da ni

³ Vida István: A petesháziak kitelepítése In Štefan Hari - Štefan Vida - József Szabó: Naftno rudarjenje - Kőolajbányászat, Lendava, Kultúrközösség 1990.

bilo niti enega poskusa sabotaže, izseljenci podjetju niso povzročili niti najmanjše škode, čeprav bi lahko kaj takega pričakovali, zaradi njihove zagrenjenosti.« Takrat so porušili 46 stanovanjskih hiš in tudi mnoga gospodarska poslopja.⁴

Osebe, ki so leta 1953 podpisale izjavo, da ne bodo zahtevale povračila za hiše in druge dobrine, so se lahko vmile. Mnogi so bili prisiljeni to storiti. Pretekla zgodovina je torej uresničila takšne strategije preživetja, ki so bile najbolj primerne za izogibanje etničnih konfliktov. Negativne izkušnje so vplivale na družbeno ponašanje tudi še takrat, ko so postale že preteklost. Negativne izkušnje v primeru majhne narodnostne skupnosti vodijo v notranje zaželeno asimilacijo.

Proces asimilacije pospešuje tudi pouk zgodovine v šoli, ki ne omogoča v zadostni meri, da bi se odraščajoča generacija s pozitivnimi čustvi navezovala, na madžarsko zgodovino. Neka profesorica je tako razmišljala: »Pred otroki, ki so skupaj obiskovali šolo, so njihove prednike prikazovali v šoli kot okupatorje. Zato je nekako razumljivo, zakaj se pogovarja deset Madžarov v slovenskem jeziku, ko je le en Slovenec v družbi«.

3. Vloga Cerkve pri ohranjanju kolektivne identitete

Med obema vojnama je cerkev z izjemo verouka le šibko zaznavala manjšinsko problematiko. V kakšni meri rabijo danes madžarski jezik pri verouku in pri verskih obredih? V prvem delu naše raziskave smo prikazali tabelo, ki kaže, da so anketirani izobraženci v Prekmurju med naštetimi 17. možnostmi, izbrali Cerkev kot mesto, kjer Madžari v največji meri uporabljajo svojo materinščino.

Po poddržavljanju šol je verouk potekal v župniščih. Lendavski župnik, ki deluje še v treh vaseh (v Dolini, Pincah in v Gaberju) ni navedel natančno število veroučnih skupin. Dejal je, da »poteka verouk v Lendavi približno v 14-20 skupinah.« Točno število skupin v katerih poteka verouk v slovenskem jeziku, ni navedel. (dejal je, da poteka verouk v 16 oziroma 14 skupinah). Na vprašanje, ali v preostalih petih oziroma šestih skupinah poteka verouk v madžarskem jeziku, je odgovoril, da »poteka verouk pretežno v madžarskem jeziku.«

Lendavska občina ima 11.000 prebivalcev, od tega je 10.700 katoličanov. Župnik, ki opravlja bogoslužje v Lendavi od leta 1969 in je od leta 1990 na čelu župnije, predvideva, da je v občini približno 7.000 oseb z madžarskim maternim jezikom. Raba madžarskega jezika v verskem življenju, zadeva torej absolutno večino prekmurskih Madžarov. Dodal je: »Možno je, da se ta podatek ne ujema s popisom prebivalstva, ker se mnogi Madžari niso izjasnili kot Madžari.«

Ob tem podatku je jasno, da je število veroučnih skupin z madžarskim jezikom (oziroma skupin »pretežno z madžarskim jezikom«) mnogo manjše, kot bi lahko sledilo iz popisa prebivalstva z madžarskim maternim jezikom.

Ni nobenega dvoma o tem, da ima Cerkev (tako kot tudi v primeru drugih manjšin) pri ohranjanju kolektivne zavesti katoliških prekmurskih Madžarov, pomembno vlogo. Poleg drugih institucij manjšinske socializacije (podobno kot šola in mediji) predstavlja tudi Cerkev, eno od možnosti za rabo materinščine. V primerjavi z navedenimi institucijami (šola, mediji), ima Cerkev svojstvene možnosti., in sicer: verniki lahko svoje naj-

⁴ Pismo navaja Vida István.

bolj osebne in intimne probleme izrazijo v maternem jeziku. Druga možnost je, da Cerkev (v izjemnih trenutkih človekovega življenja ali na razpotjih) pripelje vernike v stiski h katarzi, in sicer tako, da jim ponudi njihovo materinščino kot sredstvo za konceptualizacijo njihove pripadnosti. Zato je pomembno, v kolikšni meri se je v cerkveni praksi institucionalizirala raba manjšinskega jezika. S tega vidika je odločilno, kako se pojavlja Cerkev pred doraščajočo generacijo: ali je institucija, ki s svojo prakso legitimira manjšinski jezik in pomaga vernikom ohranjanju narodnostno identiteto, ali pa je institucija, ki tudi s svojimi svojstvenimi sredstvi, pospešuje asimilacijo, prisotnost manjšinskega jezika pa le tolerira.

Izobražence smo v okviru naše ankete povprašali, kakšna je vloga družine, šole, Cerkve, madžarskih časopisov, TV oddaj v madžarskem jeziku, madžarske vlade, kulturnih zvez in madžarskih intelektualcev pri ohranjanju Madžarov v Prekmurju. (Ocenili so ali je ta vloga pomembna, povprečna, majhna, nikakršna).

Izobraženci so najpomembnejšo vlogo prepisali družini, nato šoli, radijskim oddajam v madžarskem jeziku, oddajam madžarske TV in madžarskim izobražencem. Šele na šestem mestu so navedli tudi Cerkev. Pomembno vlogo Cerkev pri ohranjanju Madžarov v Prekmurju pripisuje 58 % vprašanih, 30 % meni, da je vloga Cerkve povprečna, 8 % pa meni, da je vloga Cerkve majhna.

Župnik ocenjuje, da večina vernikov obiskuje mašo v madžarskem jeziku, ob osmi uri zjutraj. Zadnje čase sicer opaža, »da število udeležencev pri maši pada, vedno bolj pa »narašča število vernikov pri slovenski maši« ob deveti uri. Res je tudi, da je število vernikov »upadalo nekaj časa tudi pri madžarski maši ob deseti uri, vendar sedaj že narašča«. Popoldanske liturgije so dvojezične. Tu se število vernikov ne spreminja.«

Problemi nastajajo v rabi jezika pri verouku. Verouk v madžarskem jeziku v Lendavi pomeni, da v večji ali v manjši meri rabijo tudi madžarski jezik. Župnik je dajal, da »zunaj v vaseh (v Čentibi, Dolini) poteka verouk v madžarskem jeziku, razen takrat, ko so v skupini tudi slovenski otroci. Takrat na kratko povzamejo snov tudi v slovenskem jeziku.« V vaseh kot so Petišovci, Pince, Marof, Gaberje, Mostje, kaplani ne obvladajo madžarskega jezika (poudarek I. Sz.)

Kako lahko pojasnimo skromno število veroučnih ur v madžarskem jeziku in ambivalentno jezikovno rabo? Razloge za versko prakso prekmurskih Madžarov lahko pojasnimo z možnostmi Cerkve in z njihovim splošnim položajem. Prekmurje spada k mariborski škofiji. S cerkvenega vidika Madžari, ki živijo na tem področju, nimajo posebne statusa. Večkrat so sicer opozorili, da želijo za svoje otroke madžarske veroučne knjige. Dejstvo, da sta tudi v madžarski veroučni skupini v rabi oba jezika, najlažje pojasnimo s slovenskimi veroučnimi knjigami, ki jih je predpisala škofija.

Župnik je na naše vprašanje, kakšne so možnosti za predstavitev posebnih interesov prekmurskih Madžarov pred mariborsko škofijo, (med njimi tudi željo po veroučnih knjigah v madžarskem jeziku), podal izmikajoč odgovor: »Jezik, je občutljiva zadeva.... Iskreno bom povedal, zavedati se moram, da nisem le župnik madžarskih vernikov.« Skliceval se je na možnost nabave veroučnih knjig v madžarskem jeziku. Starši lahko nabavijo veroučno knjigo, v katerem je povzeta snov vseh osmih let, učbenik je izdala madžarska škofovska konferenca. Omenil je, da staršem priporoča nabavo te veroučne knjige.

Pred časom je župnik priporočal vernikom nabavo Biblije v slikah, ki so jo izdale v Vojvodini. Trenutno priporoča vernikom kompletno izdajo Biblije, tiskane na Madžarskem.

Kaže, da pravica do rabe manjšinskega jezika in institucionalna zagotovitev rabe jezika znotraj Cerkve, ni samoumevna. Župnik meni, »da mariborska škofija presoja o posebnih pravicah madžarskih vernikov na recipročni podlagi. Pomožni škof se zelo prizadeva za vernike ob Rabi« je izjavil župnik. Zato ima tudi velik smisel za narodnostne posebnosti. Ko predstavimo katerikoli problem, dobimo takojšen odgovor, da je v Porabju pouk v madžarskem jeziku... Težava je le v tem, da nihče med Slovenci, ne želi na Madžarsko (v Porabje), mladi duhovniki ne želijo premikov. Gospod škof je ponovno govoril o tem z (mariborskimi) duhovniki. V Porabju ni bilo porabskega Slovenca, ki bi se vpisal na teologijo. So pa slovenski porabski duhovniki, vendar ti niso na področju Somboteljske škofije.«

Probleme veroučnih knjig ni mogoče reševati na recipročni osnovi, ker obvlada so razmeroma malo Slovencev slovenski jezik na Madžarskem. Problem je tudi v veliki razliki med dialektom in slovenskim knjižnim jezikom. Načelo recipročnosti, ki ga zastopa Cerkev je vredna pozornosti, ker se z njim prekmurski Madžari ne srečujejo več na drugih področjih življenja. Na recipročnost se ne sklicujejo več na področju izobraževanja, v javnem življenju in na delovnem mestu. Enakopravna raba materinščine spada med njihove državljanske pravice. Na naštetih področjih ni več problemov zaradi priznavanja teh pravic, temveč le v uresničevanju teh pravic.

»Na župnišču sta dva kaplana eden zelo lepo govori madžarski jezik, ima neverjetno pravilno izgovorjavo. Madžarski duhovniki sploh niso verjeli, da ni Madžar. Nekoliko več težav ima drugi kaplan. Mašuje sicer dobro vendar meni, da je bolje, če obred krsta in pogreba opravimo mi. Ljudje so zelo občutljivi glede teh obredov. Paziti moramo.«

V nadaljevanju pogovora je župnik pojasnil, da »pri birmi sodelujeta dva škofa, oba imata nagovor, eden v slovenskem, drugi v madžarskem jeziku. Ob tej priliki je del maše v slovenskem, del pa v madžarskem jeziku. Mi ne želimo, da bi pri birmi in pri prvem obhajilu, maševali posebej.« (poudarki I. Sz.)

Pri polnočnicah so razvozlati gordijski vozle tako: eno leto je ob desetih zvečer slovenska, ob polnoči pa madžarska maša, naslednje leto pa narobe. Popoldanske maše so dvojezične: do povzdigovanja je v rabi en jezik, nato pa drugi.

V okviru intervjuja so številni vaščani omenili, da je urnik maš objavljen le v slovenskem jeziku. Ime duhovnika pa je zapisano, čeprav je Madžar, v slovenski obliki. Na naše vprašanje, ali bi bilo mogoče to stanje spremeniti in zapisati razpored bogoslužja dvojezično, je župnik odgovoril: »Bilo bi mogoče, vendar formularje dobimo s škofije v slovenskem jeziku«. Iz Lendave vse poti vodijo v Maribor...

V cerkveni administraciji imena otrok zapisujejo v slovenski obliki. »V cerkveni administraciji je zadnje čase slovenščina uradni jezik. Imena moramo zapisati tako, kot so navedena v matičnem listu.« Na naše vprašanje, ali iz tega sledi, da na tem področju ni dvojezičnosti, smo dobili pritrdilen odgovor župnika. To pomeni, da tudi v veroučnih skupinah kjer poteka pogovor tudi v madžarščini, ima pretežni del otrok poslovenjena imena.

Najbrž ni naključje, da doživljajo Madžari v Prekmurju zapostavljanja prav v zvezi z verskimi obredi. Pri pogrebi spremlja pokojnika na zadnji poti slovenska državna zastava (v bivši Jugoslaviji jih je spremljala jugoslovanska zastava). Naši sogovorniki so v

razgovorih to vprašanje večkrat izpostavili. Iz razgovorov smo povzeli, da je madžarsko prebivalstvo prepričano, da je prisotnost slovenske zastave na pogrebi obvezna, madžarska zastava pa (kljub temu, da zakon dopušča rabo madžarske narodne zastave) ni dovoljena.

Po naključju smo se znašli tudi v vasi kjer so vaščani prihajali na razgovore po pogrebu. Vaščani so precej razburjeno spraševali, zakaj ne more pogreb Madžara spremljati madžarska zastava, ali vsaj, zakaj ne, obe zastavi? Po mnenju župnika je 12-13 let v navadi, da pogrebe spremlja slovenska zastava. Župniku ni znano, ali je slovenska zastava na pogrebu obvezna in ali je madžarska zastava prepovedana. Ko smo ga vprašali, ali je že kdaj videl madžarsko zastavo na pogrebi, je odgovoril, da »ni bil pozoren na to.« Župniku ni bilo znano, da Madžari neradi gledajo slovensko zastavo na zadnji poti. Glede tega vprašanja župnik meni, da rabo madžarske zastave na pogrebi občina in notranja uprava ne bi ovirali.

4. Madžarski izobraženci

V preteklih desetletjih se je v teh krajih utrdila zavest o prednosti in včasih tudi v »večvrednosti« slovenskega jezika. Dvojezičnost postane družbeno pravilo, ki so jo prizadete stranke v administraciji mnogo bolj, kot v družbeni praksi, upoštevale »navzgor« in »navzven«. Tudi interesi Madžarov, ki tu živijo so se v vsakdanji praksi usmerjali k lažji obliki nasprotovanj. Jasno je bilo, da so Slovenci imeli manjši interes za obvladovanje madžarskega jezika, kot Madžari za znanje slovenskega jezika. Kljub temu, da se dvojezičnost ni uveljavila na delovnih mestih in v javnem življenju, je slovenski jezik le redko dobil izključujočo, od oblastne pozicije podprto, veljavo. Nekateri ljudje so tožili, da pred petimi - šestimi leti niso dovoljevali poslušanje madžarskih plošč. V Pincah pa so se razburjali Slovenci, ko je prodajalka z madžarskim maternim jezikom, nagovorila Slovence v madžarskem jeziku.

Ohranjanje materniščine majhne narodne skupnosti je tudi v najboljših razmerah, zelo težavno. Prebivalec Doline/Völgyifalu je v okviru skupinskega pogovora tako opisoval slab občutek ob rabi slovenskih besed v madžarskem pogovoru: »V tem je bila narejena napaka, v madžarski pogovor se vključujejo številne slovenske besede. To je nam vsem znano, toda takšen je zdaj naš dialekt. Le redko kdo pri nas pravi »elmegek a községházára«, ker se je uveljavilo »megyek az občinara«. Ali ni tako? Tako je to zdaj. Ljudje so se tako navadili in nihče več ne reče »elküldtem egy levelezőlapot« temveč odposlal sem »dopisnico«. Vemo, da delamo napake, vendar so se ljudje na to navadili osebno kulturo smo si ustvarili.«

Soočanje s položajem prisili obe strani, da upoštevajo tudi poglede druge strani. Naši intervjuvanci so očitno pod vplivom srečanj z Madžari iz Madžarske, pojasnjevali posebne značilnosti jezikovne rabe tukajšnjih prebivalcev.

Kaže, da občutek drugorazrednosti na jezikovnem področju, lahko povzroča potrebo. Madžari se znajdejo v določenih situacijah v težavah, in sicer takrat ko se srečujejo z ljudmi iz Madžarske. O tem je prebivalec Doline/Völgyifalu, razmišljal tako: »Na Madžarskem opazijo, če si, ali nisi, Madžar. Če v družbi priznaš, da si Madžar, ti povedo, da ne govoriš pravilno madžarsko. Torej bolje je reči, da si Slovenec, ko greš v notranjost

Madžarske in ko tam govoriš madžarsko. Takrat te bodo pohvalili in rekli: Vi pa že kar lepo govorite madžarsko. Takšne so pač moje izkušnje.»

Pomanjkljivo obvladovanje maternega jezika vzbuja manjvrednostne komplekse ob srečanju s sonarodnjaki. Nekateri imajo težave tudi zaradi šibkega obvladovanja slovenskega jezika, ker se raba madžarskega jezika v javnosti še ni uveljavila v celoti. Predvsem s tega vidika je položaj starejših ljudi težaven. Njihove jezikovne težave se pogosto prepletajo z doživetji, ki jih uvršča v drugorazredne državljane. V širšem krogu se ohranja prepričanje, da so pripadniki madžarske narodnosti v določenih situacijah, v primerjavi s Slovenci, na slabšem. Na vprašanje, kakšne so možnosti mladih Madžarov za nadaljevanje šolanja na univerzi ali na visoki šoli, je 87 % madžarskih izobražencev odgovorilo, da so te možnosti enake kot za Slovence. Le 5 % prisotnih je menilo, da ima madžarska mladina slabše možnosti za nadaljevanje šolanja.

Na vprašanje, kakšne so možnosti, da bi izobraženec Madžar zasedel vodilno delovno mesto na narodnostno mešanem območju, je le 54 % odgovorilo, da ima enake možnosti kot izobraženec Slovenec. Po mnenju 39 % vprašanih pa ima Madžar slabše možnosti.

Zanimiv je podatek, da med izobraženci kar 75 %, pozna Madžare iz Prekmurja, ki svojo narodno pripadnost ne priznavajo vedno, temveč se opredeljujejo drugače. O številnih tovrstnih primerih je informiranih 24 %, o maloštevilnih 51 % prisotnih. Med prisotnimi je 13 % izjavilo, da so ob raznih situacijah tudi sami presodili, da je bolje, če se opredelijo za drugo narodnost.

Del izobražencev v Prekmurju si je izbralo asimilacijsko strategijo, drugi pa so poskušali duhovno in moralno pridobivati prednosti, ki izvirajo iz sožitja. Ena od profesorice je o teh vprašanih tako razmišljala na glas: »Popolnoma po naključju sem prišla do vstopnic za gledališko predstavo. Prav vseeno mi je, ali sedim v gledališču v Zalaegerszegu, Pešti, Mariboru, Dunaju. V teh primerih je dvojezičnost dobra stvar. S tem bi rada odgovorila na vprašanje, zakaj je večjezičnost koristna. Če človek razume slovensko gledališko predstavo do zadnje besede, potem je ta človek lahko srečen. Enako je lahko srečen, če razume madžarsko predstavo. Vendar le takrat, če se tega zaveda.«

Učiteljica iz Doline/Völgyfalu je tako ponazorila samozavest, ki ga daje dvojezičnost: »Ni mi pod častjo nagovoriti v slovenščini natakara, če mi je znano, da je natakara Slovenec, ker obvladam slovenski jezik. Celo zdi se mi, da je dobro, da jaz obvladam slovenski jezik, on pa še nima uspeha z madžarskim jezikom. Ko se lahko dvignemo nad te zadeve, potem je dobro.«

Ljudje, ki tu živijo ne postavljajo pod vprašaj realno politiko sožitja. Ena od učiteljic je dejala: »Tu živimo že tisoč let. Ni treba preučevati le slabosti. Poiskati moramo tudi pozitivne stične točke, ker drugače skupno življenje ni možno. Če ne bomo poiskali te točke, bo prišlo do spopada. So mnogi taki primeri. Mi Madžari se moramo truditi, da odmislimo slabosti in ostanemo Madžari. To je sicer zelo težko.« Druga učiteljica je dejala: »Neboleča asimilacija je neizbežna, tudi po mnenju tistih, ki nujnost sožitja ocenjujejo kot krepost Gotovo je, da morata oba naroda živeti skupaj. To mora biti na nek način rešeno. Vendar ta položaj nima le pozitivnih strani, temveč ima tudi negativne. Vprašanje je, kakšno naj bi bilo neboleče sožitje? Lepo smo se asimilirali oziroma lepo se asimiliramo. To je sicer naravni proces, ki ga ne moremo zaustaviti.«

5. Namesto zaključka

Rešitev manjšinskih problemov je najbolj plastično prikazal lendavski zdravnik: »Verjamem, da je mogoče razmišljati le v evropskih regionalnih okvirih: prišlo bo do normalnih in normaliziranih odnosov med religijami; prišli bodo časi, ko bodo meje v Evropi ukinili. Le po tej poti je mogoče zamisliti, da bodo Madžari imeli v Prekmurju nekatere prednosti. Do takrat smo pa le slepo črevo, ki ga zapira Mura. Upam si trditi, ko bo prišlo do spremembe pogledov, ko se bodo tudi razmere spremenile. Ko ne bo več problematično šolanje madžarskih otrok v gimnaziji v Lenti, ali pa šolanje v srednjih šolah v Zalalövö, Nagykanizsi ali Zalaegerszegu. Prav tako bi lahko nadaljevali šolanje na madžarskih univerzah. Če že tukaj živimo, naj ne bi bil problem šolanja Slovencev z dravskega področja v teh krajih, če bi to sami želeli.«

Kot večina madžarskih izobražencev v Prekmurju, tudi naš sobesednik je menil, da je najpomembnejša garancija enakopravnosti, uspešnosti in ohranjanja identitete Madžarov, ki živijo na tem področju, enakovredno jezikovno izobraževanje v šoli. Uresničitev politične utopije v evropskih regijah, na kar je le bežno opozoril, bi z vidika manjšin, zagotavljalo optimalne pogoje za šolanje v maternem jeziku.

Summary

Socializational processes among the Prekmurje Hungarians

The article is based upon the results of the research performed by the research team of the State Library for Foreign Languages from Budapest (in 1992) among the Hungarians in Slovenia. The research deals with the socializational processes among the Prekmurje Hungarians. The author ascertains on the basis of interviews, that the minority issue is at the same time the generation issue. The older, pre-war generation which had a bad command of the Slovene language (having attended Hungarian schools) underwent conflict situations after graduation in their mature period due to the bad knowledge of Slovene.

The middle generation experienced ethnic conflicts after completing the primary education, i.e. in the secondary school period. This generation was exposed to traumatic situation during the period of adolescence, when there was a clash between their social and ethnic identities.

It appears that today's thirty-year-olds had fewer linguistic problems. In the time of their schooling the relations between Hungarians and Slovenes were most balanced. Bilingual education was introduced and thereby interethnic relations in schools were more or less stabilized. However, this balance was shattered during the past fifteen years. Such events are due to the advancing assimilation and altered relations in ethnically homogenous settlements. The opportunities provided by bilingual school did not prove adequate for the prevention of intentional inner assimilation; neither did they prove to be stimulating for the Slovenes' learning of the Hungarian language.

In the preservation of the collective awareness of the Prekmurje Hungarians, apart from other institutions (school and media), an important role belongs to the church, as it represents another opportunity to use one's mother tongue. The most important guarantee for the implementation of equality and preservation of identity of the Prekmurje Hungarians is still an equal linguistic education acquired at school.